

SYSTEM

System jest zbiorem reguł, które mają na celu usprawnianie funkcjonowania społeczeństwa oraz podtrzymywanie obowiązujących wartości kultury. Próba wypracowania i utrzymania standardów zachowań społecznych jest już w samym założeniu utopijna, gdyż niemożliwe jest ustalenie ponadczasowych sposobów funkcjonowania. Systemy kulturowe, polityczne i społeczne, zwłaszcza z biegiem czasu, przestają przylegać do zmieniającego się otoczenia i stają się stereotypami. Tworzenie systemu nawiązuje do idei „lepszego rzeczywistości”, która również z czasem ulega deformacji i niejednokrotnie zanika. Systemy jako regulacje, które ułatwiają funkcjonowanie jednostki w społeczeństwie, umacniają swoją pozycję często niszcząc swobodę i możliwość rozwoju. Jako uporządkowane zbiory służące określonym zasadom organizacji, umożliwiają akumulację kapitału i gwarantują rozwój gospodarki wolnorynkowej. W takiej rzeczywistości są „maszynowym” sposobem organizacji pracy i życia, podstawą kultury industrialnej, opartej na powtarzalnych schematach ustanawiających kierunek rozwoju cywilizacji. System często pomaga w osiągnięciu danego celu, jednak kosztem podporządkowania się regułom. Jednostka dostosowując się do wytycznych zmienia swój sposób zachowania. Przyjęte reguły jakie narzuca system, modyfikują zamierzenia. Potrzeba wygodnego życia łączy się często z podejmowaniem pracy niezgodnej z zainteresowaniami, nie przynoszącej satysfakcji, dodatkowo zabierającej większą część prywatnego czasu.

Podobnie jak konsument, który będzie mógł nabywać więcej, gdy podporządkuje swoje wymagania do oferty, jaką rynek mu narzuca. Dlatego „z dobrodziejstw masowej produkcji korzysta się tylko, łącząc antyindywidualną pracę z równie antyindywidualną konsumpcją (...) Tak wreszcie produkcja standardowych przedmiotów przez ludzkie osoby wymaga również produkcji standardowych osób”

Administrowany świat „produkuje uległą populację”, dotyczy to zarówno liberalnej demokracji, jak i ustrojów totalitarnych (stalinizm, faszyzm). System wywiera wpływ na społeczeństwo w oparciu o regulacje prawne (np. sposób przemieszczania się regulowany jest przez kodeks drogowy, morski, lotniczy) jak również oddziałuje na zasadzie akceptacji zwyczajów i tradycji wspólnotowych. Powtarzalność i mechaniczna metoda działania charakteryzująca systemy sprzyja masowej produkcji i dystrybucji towarów, w tym również przedmiotów sztuki. W konsekwencji powstają formy artystyczne wykorzystujące materiały przemysłowej produkcji (wideo, instalacja, obiekty) jak i wyroby powszechnej kultury, która dzięki technologii i uniformizacji jest szeroko dostępna

Kultura popularna uzależniona od rynkowego funkcjonowania wspiera system gospodarczy oparty na akumulacji kapitału. Zabiegając o aprobatę społeczeństwa wytwarza komunikatywne treści i atrakcyjne produkty.

Natomiast sztuka traktowana jako społeczny projekt emancypacyjny, jest opozycyjna wobec panującej kultury, jednak nie osiąga autonomii, jest uwikłana w system masowych wzorców. Okazuje się, że sztuka chcąc pełnić funkcję krytyczną musi być widzialna i komunikatywna, dlatego ulega wpływom zewnętrznym, wykorzystując przy tym często propagandowe, jak również infantylne treści.

„Dzisiaj palącą przyczyną społecznej nieskuteczności dzieł sztuki, które nie idą na ustępstwa wobec prymitywnej propagandy, jest to, że one, by stawić opór wszechwładnemu systemowi komunikacji, muszą rezygnować z tych środków komunikowania, które mogłyby je zbliżyć do ludzi. Praktyczne oddziaływanie sztuki polega wszakże na trudno uchwytnym przemianie świadomości, a nie na uroczystej gadaninie (...) sztuka jest praktyką jako kształtowanie świadomości, ale staje się nią jedynie, gdy niczego nie wmawia”. Natomiast sztuka skupiona na immanentnych problemach związanych z tworzeniem szeroko pojętego obrazu, wchłaniana jest przez panujący system rynkowy i traktowana neutralnie w stosunku do ustanowionego globalnego porządku ekonomicznego.

Paradoksalność całego jej sprzeciwu utrzymuje się „dzięki identyfikacji z tym, przeciw czemu gorąco protestuje”. Rozpropagowywanie sztuki służy jej popularyzacji, natomiast remediacja polega na dopasowaniu dzieła do powszechnych kanonów kultury. Uwierzytelnianie wytworów sztuki odbywa się poprzez włączanie ich w systemy instytucjonalnego funkcjonowania (instytuty kultury, muzea, uczelnie). Dzięki działalności tych ośrodków dzieła sztuki są potwierdzane i udostępniane publiczności za pomocą różnych form kultury masowej (ekranizacja, reprodukcja, publicystyka). Produkowane seryjnie czy ponownie interpretowane tracą siłę oryginału i unikatowości.

„Identyczność metody wytwarzania charakteryzuje wyroby maszynowe, a ich odpowiednikiem w estetyce jest akademickość”. „Jednocześnie „słabość akademickiego naśladowcy nie tkwi w tym, że polega on na tradycji, lecz w tym, że tradycja nie przeniknęła jego umysłowości, nie wniknęła w strukturę jego osobistego widzenia i wykonawstwa” .

Opracowywanie systemu ma na celu tworzenie długoterminowych planów, równocześnie podtrzymywanie obowiązującego prawa i obyczajów. Okazuje się, że organizacja oparta na systemach wzmaga biurokracyzm, który najsilniej rozwija się w ustrojach opartych na gospodarce wolnorynkowej. Systemy nie sprzyjają indywidualizacji twórczej, ani nie służą jednostce i jej osobistym potrzebom. Raczej wspomagają działanie grupy, tworząc zasady behawioralne.

Powoduje to sprzeciw artystów, którzy nie akceptują systemu doprowadzającego ostatecznie do umasowienia idei. Równie oczywiste jest to, że „jeśli zabraknie samowrażania i swobody działania dla indywidualności, to wytwór stanie się li tylko

jednym więcej okazem gatunku. Zabraknie mu świeżości i oryginalności, jakie cechują wyłącznie rzeczy same przez się indywidualne.”

Oryginalność, jednostkowość, nowatorstwo, progresywność to cechy charakteryzujące aktywność artystyczną, która dokonuje rewizji życia. Ujawnia rzeczy niezauważalne. Tworzy antywzorce, przełamuje standardy myślenia. Przedstawia niebezpieczne schematy zachowań oraz zwyrodnienia systemów, które w początkowej fazie wydają się być prospołeczne. Ujawnia wpływ ustalonych i obowiązujących reguł na powszechne zachowania, które usystematyzowane ograniczają spontaniczność. Aktualną sztukę w odniesieniu do globalnego naczelnego systemu – kapitalistycznej gospodarki świata, charakteryzuje jednorodny mechanizm rynkowego funkcjonowania determinujący wszelką aktywność ludzką. „O systemie kapitalistycznym możemy mówić dopiero wówczas, gdy system ten daje pierwszeństwo niekończącej się akumulacji kapitału. Gdy mówimy, że system <daje pierwszeństwo> takiej niekończącej się akumulacji oznacza to, że istnieją strukturalne mechanizmy powodujące, że osoby działające z inną motywacją zostają w jakiś sposób ukarane i ostatecznie usunięte ze społecznej sceny (...).

” Cechą charakterystyczną systemu normującego zasadę akumulacji kapitału jest układ, który prowadzi do podziałów i nierówności społecznej. Skutkiem tego układu jest historycznie ukształtowana i obecnie również utrzymująca się polaryzacja społeczeństwa (w tym podział na burżuazję, proletariąt, bogacenie się kosztem biedniejszych regionów świata). Utrzymaniu gospodarki, w której dominującą rolę odgrywa bogatsza część świata i systemu, który wspiera rozwój przede wszystkim regionów uprzywilejowanych, pomaga odpowiedni wizerunek medialny. Uważa się, że nierówności ekonomiczne wynikają z przyzwyczajenia biedniejszej części świata do przedkapitalistycznych systemów ekonomii, a nie faktycznego zacofania, którego konsekwencją jest polaryzacyjna logika ekspansji systemu kapitalistycznego. Podobnie rzecz się ma z uformowaną historycznie różnicą ekonomiczną między Wschodem a Zachodem, która nie wynika z przetrwania jakiejś starej organizacji polityczno-gospodarczej w rejonach mniej rozwiniętych, ale powstaje poprzez nowy system zysków i strat, polegający na czerpaniu przychodu kosztem słabszych. Rosnąca przewaga jednego obszaru nad drugim wynika z organizacji ekonomicznej wymuszającej dostosowanie się biedniejszych społeczeństw do zasad i sposobów produkcji, które w gospodarce kapitalistycznej oparte są na wytwarzaniu mniej opłacalnych surowców. Podział ekonomiczny świata na regiony różnie rozwinięte gospodarczo utrzymuje się pomimo możliwości szybkiego przemieszczania się i przesyłania towarów.

System dzielący świat na peryferie, półperyferie i centrum wpływa na kapitalistyczne, globalne prawo „podwójnych standardów” faworyzujące bogatsze kraje, co jest ustanawiane przez organizacje międzynarodowe (w tym Bank Światowy i Międzynarodowy Fundusz Walutowy).

Próba zachowania stabilności systemu wiąże się z ukrywaniem jego wad wpływających zazwyczaj na dezaprobatę społeczną. System bazujący na spekulacji, propagandzie wspiera represje, wyzysk i wyłącznie interesy prywatne. System oparty na zasadach wydajności wspiera jeden model funkcjonowania jednostki oparty na rywalizacji i stymulowaniu przez praktyczne idee oraz skrajny indywidualizm. We fragmentarycznie ukształtowanej rzeczywistości, tak jak w produkcji przemysłowej nastawionej przede wszystkim na zwiększanie wydajności, dochodzi do podziału dziedzin i aktywności oraz rozproszenia uwagi, co uniemożliwia szerszy ogląd rzeczywistości i tym samym blokuje konsekwentną i racjonalną krytykę przyjętego systemu gospodarczego. Taki sposób organizacji obejmuje wiele aktywności, ogarniając swoim zasięgiem również kulturę i sztukę. Przypisywanie sztuce i filozofii wartości wyższego rzędu „(...) które nie powinny zakłócać porządku praktycznego działania”, umożliwia większą kontrolę treści podważających istniejące systemy. W wyniku tego krytyczna i niezależna sztuka traci na sile oddziaływania, gdyż utożsamiana jest z projektowaniem alternatywnym, społecznymi praktykami, których wpływ na ustanowiony system ekonomiczny jest ograniczony. Co więcej, system oparty na gromadzeniu kapitału, zachowujący społeczne status quo, skutecznie eliminuje wszystkie te działania, które nie są jemu podporządkowane w mniej lub bardziej bezpośredni sposób.

„To co nie chce się poddać kryteriom obliczalności i użyteczności, uchodzi za podejrzanę”.

Racjonalne wydaje się być wszystko, co oparte jest na rozumowym uzasadnianiu. Preferowana tendencja do określania czegoś za „prawdziwie dobre i słuszne” łączy się z kształtowaniem celów i organizacją systemów. „Nigdy z samego czystego istnienia faktu czy celu nie wynika konieczność ich uznania, gdyż wszelkie uznanie musi być poprzedzone przez swobodne rozpoznanie obiektu uznanego jako zgodnego z rozumem. Z tego względu racjonalistyczna teoria społeczeństwa jest z istoty <krytyczna>...”

Dominującą rolę w kształtowaniu wartości współczesnej kultury odgrywa system ekonomiczny, który wpływa na inne dziedziny życia, w tym naukę. System naukowej weryfikacji oparty jest na ekonomicznej wykładni wydajności, a nie na swobodnym eksperymentowaniu i długoterminowych badaniach. Stąd badacz musi wpisać się w obowiązujące zasady, ustalone odgórnie przez władzę polityczną egzekwującą prawa akumulacji kapitału. Paradoksalność funkcjonowania systemów wyznaczających reguły postępowania polega na częstej dewaluacji celów. Dla osoby związanej z instytucją i podporządkowanej systemowi osiągnięcie celu niejednokrotnie łączy się z wykorzystywaniem tego systemu inaczej, niż był do tego powołany. W konsekwencji jednostka podejmuje wysiłki pozornie produktywne dla ogółu, ale w rzeczywistości dba przede wszystkim o własny interes (np. strajk włoski). Takie zachowania ujawnią się również u osób, które dzięki nabytym umiejętnościom

wykorzystywania kompetencji społecznych zajmują wyższe stanowiska w instytucjach.

Ekonomiści nazywają to pogonią za rentą, która polega na „osiąganiu dochodów nie w nagrodę za wytwarzanie bogactwa, które i tak zostałyby wytworzone bez ich udziału. Najbogatsi i najbardziej wpływowi nauczyli się wyciągać pieniądze od pozostałej części społeczeństwa w sposób prawie dla niej niezauważalny i na tym właśnie polega ich innowacyjność”. Negatywne skutki działania rentierów ponoszą inne osoby związane z daną instytucją, najczęściej współpracownicy (zazwyczaj nieświadomie) są częścią wadliwego systemu.

Niebezpieczne, działające na szkodę społeczną są te systemy, w których celowo pomija się fakty, wykorzystując mechanizmy charakterystyczne w procesach medializacji kultury, gdzie informacja podporządkowana jest regułem języka mediów. W tej sytuacji wiarygodne stają się tylko te komunikaty, którym autentyczność i pozycję nadają środki masowego przekazu. Sprzyja to manipulacji informacją np. poprzez maskowanie i przedstawienie części faktów.

Przykładowo, w czasie kryzysu ekonomicznego w Grecji, w 2008 roku, próbowano zataić faktyczny stan przychodu jaki osiągały niektóre państwa Unii Europejskiej oferujące pomoc w postaci zysku procentowego z udzielonej pożyczki. “Koniec końców okazało się, że <pomoc> dla sąsiadów, którą zapewniły Niemcy, nie wynikała wcale z poczucia europejskiej solidarności, ale z własnego interesu”.

System związany z konstruowaniem przekazu w komunikacji medialnej (telewizja, radio, internet...) bazuje na strukturze dzieła sztuki, którego treść i forma tworzy jednorodną całość, a sposób ekspozycji wpływa na znaczenie dzieła. Opierając się na zależności, polegającej na tym, że każda informacja, która ma być zrozumiała musi być odpowiednio skonstruowana, artyści odnoszą się do reguł tworzenia obrazu realistycznego, gdzie selekcjonowanie, ujednocianie jest jedną z metod postępowania.

Twórcy często przyjmują postawę aktywistyczną, która może służyć ujawnianiu nadużyć i umożliwić wydobycie wad systemu m.in. nierzetelność, spekulacje, przemoc.

Realizując postulaty sztuki artyści odpowiedzialni są za tworzenie nowego systemu, który z biegiem czasu zastępowany jest przez kolejne. Działania w tych obszarach podejmują artyści wykładowcy Katedry Grafiki Uniwersytetu Artystycznego w Poznaniu, w ramach wystawy „System”. Ich realizacje odnoszą się do nieprawidłowości wytwarzanych przez lokalne i globalne instytucje, w systemach społecznych, politycznych związanych z regułami edukacyjnymi i kulturowymi.

Autorskie, krytyczne spojrzenie na te zagadnienia ujawnia jak bardzo umowne, ulotne i chwiejne są wprowadzane regulacje społeczne. Pokazuje, że idealne systemy nie istnieją.

Maciej Kurak